

Hrozby mezinárodní bezpečnosti, zejména nebezpečí šíření jaderných zbraní

Jan Ondřej – SVŠES, s. r. o. v Praze

Zánikem bipolárního světa na počátku 90. let 20. století dochází ke změně bezpečnostních hrozeb. Největší hrozbou od konce 40. let do konce 80. let 20. století bylo nebezpečí vypuknutí světového konfliktu mezi státy Východu a Západu. Použití jaderných zbraní, ale i jiných zbraní hromadného ničení by bezpochyby vedlo k nedozírným důsledkům pro celé lidstvo. Konec soupeření mezi Východem a Západem na jedné straně vede k tomu, že nebezpečí ozbrojeného mezistátního konfliktu ve světovém měřítku přestává být aktuální. Na druhé straně se však začínají výrazně projevat nové bezpečnostní hrozby a rizika.

Za nejnaléhavější hrozby na globální úrovni jsou v současnosti považovány terorismus, šíření zbraní hromadného ničení nebo nacionalismus. Zvláště se zvýšila možnost útoků ze strany teroristických organizací u kterých nelze vyloučit použití konvenčních, ale i nekonvenčních zbraní.

Z hlediska sektorového můžeme hrozby dělit na hrozby vojenské, politické, ekonomické, ekologické, sociální a kulturní. Politickou hrozby představují diktátorské a nacionalistické režimy opírající se o ozbrojené síly. Tyto režimy často vyvolávají regionální konflikty, které mohou mít vliv na rovnováhu v celé oblasti. Mezi závažné sociální hrozby patří zvláště šíření nebezpečných nemocí a zvláště chudoba v některých částech světa.

Mezinárodní společenství je postaveno před naléhavými úkoly tyto hrozby zmírňovat, případně je zcela eliminovat. Důležitou úlohu v této oblasti sehrává celosvětová organizace, kterou je Organizace spojených národů, která v současnosti sdružuje 191 států celého světa. Generální tajemník OSN vyjádřil v roce 2003 úmysl svolat panel expertů, kteří by se měli zabývat celosvětovými hrozbami a případně navrhnout možná řešení jejich zmírnění. Panel expertů předložil svou zprávu¹ o hrozbách, výzvách a změnách (threats, challenges and change) generálnímu tajemníkovi OSN dne 1. prosince 2004.

Ve zprávě je konstatováno, že současné hrozby nevyznávají národní hranice a je třeba na ně reagovat na globální, regionální, stejně jako národní úrovni. Žádný stát, bez ohledu na to jak je silný nemůže vlastními silami vzdorovat dnešním hrozbám. Nelze ani předpokládat, že každý stát bude schopen nebo ochoten chránit vlastní obyvatelstvo a zároveň nepůsobit škody svým sousedům.

Pro zajištění vlastní bezpečnosti státu je nezbytná *spolupráce* s jinými státy. Je tudíž v zájmu každého státu *spolupracovat* s jinými státy při řešení nejzávažnějších hrozeb².

Eliminace, nebo alespoň snížení nebezpečí nejnaléhavějších hrozeb současnosti posiluje *mezinárodní bezpečnost*. Cílem mezinárodní bezpečnosti je zajistit mírovou a nerušenou existenci států, která není ohrožena hrozbami vnějšími, ale ani vnitřními.

Zpráva expertů vymezuje *šest³ kupících se hrozeb* pro mezinárodní bezpečnost. Mezi tyto hrozby lze zařadit a) *ekonomické a sociální hrozby včetně chudoby, infekčních nemocí a environmentální degradaci*, b) *mezistátní konflikty*, c) *vnitřní konflikty včetně občanské války, genocidy*, d) *jaderné, radiologické, chemické a biologické zbraně*, e) *terorismus*, f) *transnacionální organizovaný zločin*.

---

¹ Srov. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, A/59/565 z 2. prosince 2004

² Srov. op.cit. 1, s. 21

³ Srov. op.cit. 1, s.25

Každá hrozba *mezinárodní bezpečnosti* dnes zvyšuje riziko *jiných hrozeb*⁴. Mezi jednotlivými hrozbami jsou úzké souvislosti. Šíření jaderných zbraní státy zvyšuje dostupnost jaderného materiálu a technologie nezbytného pro získání jaderné zbraně teroristy. Schopnost nestátních aktérů obchodovat s jaderným materiálem a technologií je podporován neefektivní státní kontrolou na hranicích a tranzitem přes území určitých států. Mezinárodní teroristické skupiny hledají útočiště ve slabých státech.

Globální *ekonomická integrace* způsobuje, že teroristické útoky kdekoli ve vyspělém světě mají devastující důsledky pro životní úroveň milionů lidí v rozvojovém světě. Světová Banka odhaduje, že samotné útoky z 11. září 2001 zvýšily počet lidí žijících v chudobě o 10 milionů. Celkový účet pro světovou ekonomiku dosáhne pravděpodobně výše 80 miliard dolarů.

Rovněž *transnacionální organizovaný zločin* napomáhá mnohým z nejvážnějších hrozeb pro mezinárodní mír a bezpečnost. Korupce, nelegální obchod, praní špinavých peněz jsou překážkou ekonomického růstu a podkopávají demokracii.

Hrozba šíření jaderných zbraní

Zánikem bipolárního světa zaniká hrozba použití zbraní hromadného ničení mezi hlavními jadernými mocnostmi, tj. mezi USA a SSSR/Ruskem. Ze zbraní hromadného ničení jsou nejdůležitější zbraně jaderné, které se stále považují za prostředky jaderného odstrašení. Vedle dvou výše zmíněných států, je *oficiálním vlastníkem jaderných zbraní* také Francie, Velká Británie a Čína. Dalšími vlastníky jaderných zbraní jsou Indie, Pákistán a Izrael.

Nejsou to však pouze *státy*, které vlastní nebo usilují o získání jaderných zbraní, tato tendence je zřejmá také u *nestátních aktérů*. V této souvislosti jsou zvláště nebezpečné snahy teroristických skupin.

Nahromadění velkého množství jaderných, ale i jiných zbraní vede k nebezpečí jejich použití. Je zřejmé, že jakékoli použití jaderných zbraní ať již v důsledku nehody nebo záměru bude mít značné důsledky pro lidstvo jako takové.

Naléhavým požadavkem je tudíž zastavení *šíření* jaderných zbraní a jejich potenciálního použití státy, ale i nestátními aktéry. „*Šíření* je obecně chápáno jako *proces, ve kterém je zaváděn nový typ výzbroje v oblasti, kde dříve nebyl k dispozici*. Tento termín je vyhrazen pro vysoce sofistikované zbraňové systémy nebo výzbroj považovanou za nekonvenční, tedy takovou, jako jsou jaderné, chemické a biologické zbraně a systémy pro jejich použití, především řízené střely⁵“.

Základní překážku pro šíření jaderných zbraní představuje v současnosti *Smlouva o nešíření jaderných zbraní*⁶ z roku 1968. Jedná se o jednu z nejvýznamnějších smluv v oblasti omezení zbrojení. *Omezení zbrojení*⁷ je označováno jako mezinárodně dohodnuté, nebo jednostranné opatření kvantitativně a kvalitativně omezující zbrojení, ozbrojené síly a jinou podpůrnou činnost. V případě omezení zbrojení jde o to, aby se např. nezvyšovaly počty zbraní, ozbrojených sil, nedocházelo k umístování zbraní v určitých oblastech, nebyly prováděny pokusy se zbraněmi apod. Pojem omezení zbrojení je přímo obsažen v názvu smluv mezi USA a SSSR SALT I z roku 1972 a SALT II z roku 1979. Zákaz šíření jaderných zbraní je tudíž zahrnut do pojmu omezení zbrojení. Na rozdíl od šíření (proliferace) zbraní

⁴ Srov. op.cit. 1, s.19

⁵ Srov. Středa, L. : Šíření zbraní hromadného ničení – vážná hrozba 21. století, Praha : Ministerstvo vnitra, 2003, s. 89-90

⁶ Srov. text Smlouvy in : Ondřej,J., Potočný,M. : Obecné mezinárodní právo v dokumentech, 2. vydání, Praha : C.H.Beck, 2004, s. 254 a násl.

⁷ Srov. Ondřej,J.: Mezinárodněprávní úprava kontroly odzbrojení, Praha : Karolinum, 1999, s. 15

hromadného ničení se pojem omezení zbrojení používá obecně v případě různých druhů zbraní.

Smlouva o nešíření jaderných zbraní z roku 1968

Smlouva o nešíření jaderných zbraní⁸ je *specifická* tím, že rozděluje smluvní strany na dvě skupiny. První tvoří státy *vlastníci* jaderné zbraně, druhou představují státy, které *nevlastní* jaderné zbraně. Tyto dvě skupiny států mají rozdílná práva a povinnosti. Jedná se o Smlouvu, která *zakládá právní nerovnost*.

Státy *vlastníci* jaderné zbraně jsou ve smyslu čl. 9 odst. 3 Smlouvy státy, které provedly výbuch vlastní jaderné zbraně nebo jiného jaderného výbušného zařízení před 1.1. 1967. jedná se o pět jaderných mocností : USA, SSSR/Rusko, Francii, Velkou Británii a Čínu. Pokud by se jiný *stát*, který vlastní jaderné zbraně chtěl *stát stranou smlouvy*, mohl by se jím stát jako smluvní *strana nevlastníci jaderné zbraně*. Své jaderné zbraně by musel zlikvidovat nebo předat jinému státu. Takovými státy jsou Bělorusko, Ukrajina a Kazachstán, které se na základě Lisabonského protokolu z roku 1992 ke smlouvě START I z roku 1991 zavázaly přistoupit ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní v nejkratší možné době. Bělorusko se stalo stranou smlouvy v roce 1993, Kazachstán a Ukrajina v roce 1994⁹.

Celkový počet smluvních států k 1. březnu 2005 je 189 států, z toho je pět států *vlastnicích* jaderné zbraně.

Pokud jde o *závazky* jednotlivých skupin států, státy *vlastníci* jaderné zbraně se podle čl. I zavazují *nepředávat nikomu* jaderné zbraně nebo jiná jaderná výbušná zařízení ani *kontrolu* nad těmito zbraněmi nebo jadernými výbušnými zařízeními, a to ani přímo, ani nepřímo.

Závazek *nepředávat* jaderné zbraně komukoli znamená ani *státům*, ani *mezinárodním organizacím*, ani *vojensko-politickým blokům* nebo *jiným subjektům*¹⁰. Důležitým závazkem je rovněž *nepředávání* jaderných zbraní a zařízení pod kontrolu přímo nebo nepřímo. Kontrolou se má na mysli schopnost ovládat, mít v moci, v dispozici. Kdyby tento závazek nebyl obsažen ve Smlouvě, bylo by možné, aby stát rozmístil své jaderné zbraně na území cizích států, přičemž kontrola by mohla být svěřena těmto státům.

Státy *vlastníci* jaderné zbraně mají dále ve smyslu čl. I závazek žádným způsobem *nepodporovat* *nepodněcovat* a *nepovzbuzovat* jakýkoliv stát *nevlastníci* jaderné zbraně k výrobě nebo k získání jaderných výbušných zařízení jakýmkoliv jiným způsobem nebo k získání kontroly nad těmito zbraněmi nebo výbušnými zařízeními.

Zákaz šíření jaderných se týká států *nevlastnicích* tyto zbraně. Na druhé straně , jak vyplývá ze záměru států, které smlouvu uzavíraly, si mohou *jaderné státy* ponechat jaderné zbraně a bez jakéhokoli omezení nadále *zdokonalovat*, *zvyšovat počet* a *jakýmkoli způsobem rozvíjet vlastní jaderný potenciál*¹¹. Jaderné státy také mohou šířit jaderné zbraně mezi sebou, mohou si pomáhat *zdokonalovat* jaderný potenciál nebo si mohou jaderné zbraně předávat. Nerovnost spočívá i v tom, že Smlouva nezakazuje eventuální šíření jaderných zbraní mezi stávajícími jadernými státy.

Státy *nevlastníci* jaderné zbraně se v čl. II zavazují *nepřijímat* přímo nebo nepřímo od kohokoliv jaderné zbraně nebo jaderná výbušná zařízení ani kontrolu nad těmito zbraněmi. Rovněž se zavazují *nevyrábět* jaderné zbraně nebo jiná jaderná výbušná zařízení, ani je *nezískávat* jakýmkoli jiným způsobem.

---

⁸ Srov. text Smlouvy č. 61/1974 Sb.

⁹ Srov. Potočný, M., Ondřej, J.: Mezinárodní právo veřejné, zvláštní část, 4. vydání, Praha : C. H. Beck 2003

¹⁰ Srov. Potočný, M., Ondřej, J., op.cit. 9

¹¹ Srov. Potočný, M., Ondřej, J. : op.cit 9

Vedle toho, že nesmí jakýmkoli způsobem nabývat jaderné zbraně mají státy *nevlastníci* tyto zbraně *závazek* podle čl. III uzavřít dohody o zárukách s Mezinárodní agenturou pro atomovou energii (MAAE) . Dohody o zárukách zahrnují zejména inspekce, které provádějí inspektoři Agentury v jaderných zařízeních jednotlivých států. Takovouto *povinnost nemají* státy, které vlastní jaderné zbraně ve smyslu smlouvy.

Jedním z problémů Smlouvy je ta skutečnost, že všechny státy vlastníci jaderné zbraně nejsou její stranou . Stranou *Smlouvy* stojí Indie, Pákistán a Izrael, které odůvodňují jejich držení, zejména potřebou zachování vlastní bezpečnosti. Na tyto státy se závazky vyplývající ze Smlouvy tudíž nevztahují. K roku 2004 se tak uvádí *osm států*¹², které mají jaderný arzenál. Počet států vlastníci jaderné zbraně není zdaleka tak vysoký jak se např. ještě v 60. letech 20. století předpokládalo. Vláda USA předpokládala, že v 70. letech stoupne počet států s jadernými zbraněmi na 15-25, podle jiných odhadů se vycházelo z počtu až 50 států. Nenaplnění těchto prognóz je přičítáno zejména striktním režimem obsaženým ve Smlouvě samotné a také v činnosti Mezinárodní agentury pro atomovou energii, která provádí inspekce na území jednotlivých států.

Přes určité úspěchy v zabránění šíření jaderných zbraní do většího počtu států, jsou zde i určité neúspěchy, zejména v tom směru, že se nepodařilo zatím získat všechny *jaderné státy pod režim Smlouvy*. Tyto státy mohou představovat potenciální hrozbu pro mezinárodní bezpečnost.

Za *hrozbu* jsou považovány také státy, které jsou nebo byly stranou Smlouvy, jsou ale podezřívány, že mají skryté tendence opatřovat si jaderný materiál. V případě odstoupení od Smlouvy jim posléze již nic nebrání v tom, aby vyvíjely jaderné zbraně. Takovým státem je zejména KLDR, která byla stranou Smlouvy, dne 10. ledna 2003 však oznámila odstoupení od ní. Dne 10. února 2005 dokonce prohlásila, že má jaderné zbraně. Jedním z problémů této Smlouvy, podobně tomu však je i u jiných smluv o omezení zbrojení a o odzbrojení, je poměrně snadný způsob odstoupení nebo výpovědi těchto smluv.

Podle čl. X odst. 1 Smlouvy má každá smluvní strana při výkonu své státní svrchovanosti právo odstoupit od Smlouvy. Důvodem je, že rozhodne o tom, že mimořádné okolnosti související s obsahem Smlouvy ohrožily svrchované zájmy této země. O svém odstoupení uvědomí tři měsíce předem všechny ostatní smluvní strany a Radu bezpečnosti OSN. Takové sdělení musí obsahovat prohlášení o mimořádných okolnostech, o kterých tento stát soudí, že ohrožily jeho svrchované zájmy.

Dané ustanovení ukládá státu, který chce odstoupit pouze povinnost *oznámit* tuto skutečnost. Z tohoto důvodu předložilo několik států na hodnotící konferenci Smlouvy o nešíření jaderných v roce 2005 návrhy zpřísnující možnost odstoupení. Smyslem těchto opatření je zabránit, aby stát, který chce odstoupit se vyhnul odpovědnosti za porušení své povinnosti vyplývající ze Smlouvy v době , kdy byl smluvní stranou.

Podle pracovního dokumentu předloženého Austrálií a Novým Zélandem¹³ by *neměly mít strany Smlouvy možnost vyhybat* se splnění svých závazků podle Smlouvy odstoupením od ní. Podle tohoto pracovního dokumentu mezinárodní právo aplikované na odstoupení od smlouvy by mělo být potvrzeno i v kontextu Smlouvy. Obzvláště čl. 70 Vídeňské úmluvy o smluvním právu stanoví, že odstoupení od smlouvy nezprošťuje stranu od plnění závazků vzniklých před výkonem práva na odstoupení. Strany Smlouvy by měly potvrdit, že jaderný materiál , vybavení a technologie nabytá státem pro mírové využití by měl i nadále podléhat závazku o jeho mírovém využití, dokonce i poté, kdy stát odstoupil od Smlouvy. Rovněž

---

¹² Srov. op.cit. 1, s. 39

¹³ Srov. Working paper on article X submitted by Australia and New Zealand, NPT/CONF.2005/WP.16 z 28.dubna 2005

např. pracovní návrh USA¹⁴ o posílení provádění čl. X Smlouvy obsahuje zachování právní odpovědnosti státu, který odstoupil od Smlouvy před tím, než došlo k uplatnění porušení Smlouvy tímto státem. V návrhu se rovněž uvažuje o možnosti pokračování záruk prováděných MAAE pokud jde o jaderné vybavení a materiál importovaný státem před jeho odstoupením od Smlouvy. Pracovní dokument o odstoupení od Smlouvy předložilo v roce 2005 Hodnotící konferenci Smlouvy o nešíření jaderných zbraní jménem Evropské Unie také Lucembursko¹⁵.

Ztížení možnosti odstoupit od Smlouvy a možná odpovědnost za její porušení se týká rovněž států, které sice jednájí podle *littery*, ale pravděpodobně ne podle *ducha zákona*, jak je i konstatováno v Zprávě Panelu expertů¹⁶. Takovým podezříváním státem, který je stranou Smlouvy může být Írán, který oznámil svůj úmysl obnovit obohacování uranu ve svém středisku v Isfahánu. Írán tvrdí, že ho *má pro mírové účely v zahraničí, ale roste podezření, že jde o zástěrku pro zbrojení*¹⁷. Rovněž další státy jsou podezřelé z vývoje jaderných zbraní Alžírsko, Sýrie (jsou stranou Smlouvy) a dále Tchaj-wan¹⁸.

Značným nebezpečím pro šíření jaderných zbraní je vedle otázky provádění Smlouvy zejména dlouho trvající *nebezpečí erose a možného zhroucení celého systému* režimu Smlouvy¹⁹. Téměř 60 států v současnosti provozuje nebo buduje jaderné elektrárny či výzkumné reaktory. Přinejmenším 40 vlastní průmyslovou a vědeckou infrastrukturu, která by jim umožnila, kdyby se tak rozhodly vyvinout jaderné zbraně v relativně krátké době, kdyby právní omezení Smlouvy nebyly nadále aplikovány²⁰. *Hrozba šíření jaderných zbraní* státy by se tak mohla naplnit.

Kroky ke zmírnění hrozby šíření jaderných zbraní

Nejlepším řešením jak zmírnit případně odstranit hrozbu šíření jaderných zbraní je jejich *úplné odstranění a likvidace*, tj. kroky spočívající v *odzbrojení*. *Jaderné státy* by se měly snažit v dobré víře naplnit závazek obsažený v čl. VI Smlouvy a snažit se dosáhnout *jaderného odzbrojení*. Měly by rovněž znovu potvrdit své předchozí závazky *nepoužít jaderné zbraně proti nejaderným státům*. Jak je však konstatováno ve Zprávě²¹ Panelu expertů tyto státy nejsou v rozporu s rezolucí Rady bezpečnosti č. 984/1995 ochotny zavázat se k ujištění o nepoužití jaderných zbraní. Uplatňují zejména právo *odpovědět jadernými zbraněmi* na *chemický* nebo *biologický* útok.

Praktická opatření pro snížení rizika náhodné jaderné války by měly učinit USA a Ruská federace jako státy disponující s většinou jaderných zbraní.

Za vhodné je rovněž považováno, aby se Rada bezpečnosti *explicitně zavázala* ke kolektivní akci jako odpovědi na jaderný útok nebo hrozbu takového útoku na stát nevlastnící jaderné zbraně.

Státy, které *nejsou stranou* Smlouvy o nešíření jaderných zbraní by se měly zavázat k *nešíření jaderných zbraní a k odzbrojení*. Svou dobrou vůli by mohly *demonstrovat* ratifikováním Smlouvy o *úplném zákazu jaderných zkoušek* z roku 1996. Pokud jde o Smlouvu o úplném zákazu jaderných zkoušek, problém však spočívá v tom, že samotné jaderné státy

¹⁴ Srov. Working paper submitted by the USA, Strengthening the implementation of article X of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, NPT/CONF/WP.59 z 24. května 2005

¹⁵ Srov. Working paper submitted by Luxembourg on behalf of the European Union, NPT/CONF.2005/WP.32 z 10. května 2005

¹⁶ Srov. op.cit. 1, s. 38

¹⁷ Srov. Írán obnoví obohacování, Právo z 13. května 2005

¹⁸ Srov. Severní Korea prohlásila, že má jaderné zbraně, Právo z 11. února 2005

¹⁹ Srov. op.cit. 1, s.38

²⁰ Srov. op.cit. 1, s.38

²¹ Srov. op.cit. 1, s. 41

nejdou příkladem a nejsou doposud její stranou. *USA odmítly* se stát stranou této Smlouvy, čímž je znemožněn její vstup v platnost.

Ve vztahu k smluvním státům nevlastnícím jaderné zbraně podle Smlouvy o nešíření jaderných zbraní je třeba zpřísnit *kontrolní systém*, který má zabránit neoprávněnému převodu jaderné energie z *mírového využití* na jaderné zbraně nebo jaderná výbušná zařízení. Nejjednodušším řešením jak zabránit zneužívání jaderné energie by se mohl zdát její zákaz, což však není v současnosti reálné, právě naopak. Jaderná energie je důležitým zdrojem energie pro civilní využití a může se stát *rozhodující²²* v kontextu celosvětového úsilí omezit závislost na fosilních palivech a snížit emise skleníkových plynů. Sama Smlouva v čl. IV přímo obsahuje *nezadatelné právo všech smluvních stran rozvíjet bez diskriminace* a v souladu s čl. I a II *výzkum, výrobu a využití* jaderné energie pro *mírové účely*.

Jedinou možnou cestou je tudíž *zpřísnění kontroly* a zabránění možného využití jaderné energie pro nemírové účely. Jak již bylo uvedeno výše kontrolu v podobě záruk provádí MAAE a státy nevlastnící jaderné zbraně mají povinnost uzavřít, ve smyslu čl. III Smlouvy dohody o zárukách s touto organizací. Pro zpřísnění *inspekci*, které provádí MAAE připravila tato organizace v roce 1997 Vzorový dodatkový protokol. Do současné doby však pouze jedna třetina²³ smluvních států Smlouvy ratifikovala tento Protokol.

Rada Guvernérů MAAE by tudíž měla uznat Vzorový dodatkový protokol jako dnešní *standard²⁴* pro *záruky* (inspekce) a rovněž Rada bezpečnosti OSN by měla být připravena jednat v případech *závažného porušení závazku* nešířit zbraně a *porušení těchto standardů*.

Překážkou hrozbě šíření jaderných zbraní by mohla být i připravovaná Smlouva o zákazu výroby štěpných materiálů pro jaderné zbraně a jiná jaderná výbušná zařízení. „Smlouva by se měla vztahovat na *štěpné materiály používané pro vojenské účely*, tj. plutonium 239 a vysoce obohacený uran s obsahem nejméně 20% izotopu 235, jejichž výroba by se podle ní stala zakázanou. Spory vyvolává otázka, zda se dokument-jak prosazují rozvojové jaderné země (Indie, Pákistán)-bude aplikovat rovněž na již existující zásoby štěpných materiálů a určení vhodného verifikačního režimu.. nedořešení daných bodů vede k tomu, že text smlouvy, na němž se pracovalo již od poloviny devadesátých let, nebyl stále ještě finalizován a ani v nejbližší době se tak zřejmě nestane²⁵“.

Hrozba šíření jaderných zbraní, pokud jde o některé státy je poměrně vysoká. Státy, které jsou stranou Smlouvy o nešíření jaderných zbraní mají závazek tyto zbraně nikomu nepředávat (státy jaderné) nebo je *nevyrábět či si je jinak neopatřovat* (státy nejaderné). Vyplývá z toho i závazek učinit opatření, aby *fyzické nebo právnické osoby*, které podléhají jurisdikci daného smluvního státu se takové činnosti nedopouštěly a nezpůsobily tak porušení jeho závazku nešířit jaderné zbraně. Stát by odpovídal za porušení svého *závazku bdělosti*, který spočívá v tom, že neučinil opatření, k tomu, aby fyzické a právnické osoby dodržovaly povinnosti vyplývající z mezinárodních závazků. Přímo z čl. III odst.1 Smlouvy lze dospět k tomuto závazku státu, protože záruky prováděné MAAE budou uplatněny na veškerý výchozí nebo speciální štěpný materiál *ve veškeré mírové jaderné činnosti na území takového státu*, pod jeho jurisdikcí nebo v činnosti kdekoliv prováděné pod jeho kontrolou.

V České republice byl přijat zákon č. 18/1997 Sb. o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon). Ve smyslu § 4 zákona smí být jaderná energie využívána v souladu s mezinárodními závazky České republiky *pouze pro mírové účely*.

---

²² Srov. op.cit. 1, s.42

²³ Srov. op.cit. 1, s.42

²⁴ Srov. op.cit. 1, s.42

²⁵ Srov. Tůma, M. a kol.: Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu, Brno : Ústav strategických studií, Univerzita obrany, 2004, s. 81

Podle § 5 odst.1 tohoto zákona mezinárodní převody jaderných položek do států nevlastnících jaderné zbraně, jež by byly *v rozporu se závazky České republiky plynoucími z mezinárodních smluv* jsou *zakázány*. Mezi tyto smlouvy patří Smlouva o nešíření jaderných zbraní z roku 1968.

Státy, které nejsou stranou Smlouvy o nešíření jaderných zbraní budou ztěžít činit podobná opatření. Další státy nemají dostatečné legislativní, administrativní a další nástroje pro naplnění těchto cílů. To může být způsobeno nejen neochotou státu, ale také jeho neschopností splnit dané závazky z důvodu nedostatečnosti finančních a technických prostředků a celkovou slabostí daného státu.

Hrozba šíření jaderných zbraní z hlediska nestátních aktérů

Bez ohledu na to zda více států *získává jaderné zbraně*, existuje rovněž závažné riziko způsobené existencí velkých zásob jaderného nebo radiologického materiálu. Uvádí se, že dnes je 1.300 kg vysoce obohaceného uranu ve výzkumných reaktorech v 27 státech²⁶. Celkový objem zásob uranu je však mnohem vyšší. Mnohá sklady, kde je vysoce obohacený uran skladován jsou neadekvátně zabezpečeny. V posledních deseti letech státy veřejně potvrdily 20 případů diverze týkající se jaderného materiálu a bylo zdokumentováno více než 200 incidentů zahrnující nelegální obchod s jaderným materiálem. Vědci opakovaně varují, že je snadné pro teroristy sestrojít z částí dostupných na volném trhu jednoduché jaderné zařízení. Odborníci uvádějí, že výbuch jednoduchého jaderného zařízení ve větším městě může způsobit ztráty na životech od desítek tisíc do více než milionu. Podle expertů 50 kg vysoce obohaceného uranu, které se vejde do šesti litrových kartónů od mléka stačí k vytvoření improvizovaného jaderného zařízení. Kontroly na hranicích nejsou dostatečně adekvátní pro obranu proti těmto hrozbám.

Hrozbou šíření zbraní hromadného ničení nestátními aktéry se zabývá také rada bezpečnosti OSN. V roce 2004 přijala rezoluci č. 1540 ve které konstatovala hrozbu terorismu a riziko, že nestátní aktéři, vymezení mimo jiné v rezoluci Rady bezpečnosti č. 1373/2001, *mohou nabývat, rozvíjet, dopravovat* nebo *používat* jaderné, chemické a biologické zbraně a prostředky pro jejich přenos.

Rovněž zdůraznila *hrozbu nelegálního obchodu* s jadernými, chemickými nebo biologickými zbraněmi, které dávají nový rozměr šíření těchto zbraní a také představují hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost.

Rada bezpečnosti dále konstatovala, že většina států má právní závazky na základě příslušných smluv nebo má další závazky pokud jde o zabránění (preventing) v šíření jaderných, chemických nebo biologických zbraní. Tyto státy mají rovněž činit účinná opatření pro zajištění fyzické ochrany citlivých materiálů jak je požadováno v *Úmluvě o fyzické ochraně jaderných materiálů* z roku 1980. Také zdůraznila Kodex chování MAAE pokud jde o *bezpečnost* ve smyslu vnitřní i vnější (safety and security) radioaktivních zdrojů.

Rezoluce Rady bezpečnosti je významná tím, že je založena na kapitole VII Charty OSN. Patří podobně jako rezoluce č. 1373/2001 k těm, které nejsou aplikací Charty OSN na konkrétní případ, nýbrž *má obecnou povahu*, ukládá státům závazky do budoucna.

Rezoluce ukládá všem státům, aby se *zdržely podporování nestátních aktérů* při jejich snaze vyvíjet, nabývat, vyrábět, držet, dopravovat, převádět nebo používat jaderné, chemické nebo biologické zbraně (odst.1). Dále rezoluce stanoví závazek všem státům, aby v souladu se svými vnitrostátními procedurami přijaly příslušné *účinné zákony*, které *zakazují jakýmkoli nestátním aktérům* zmíněnou činnost (výrobu, nabývání, držení, vývoj, doprava, převádění nebo použití), týkající se jaderných, chemických a biologických zbraní a to zejména pro

---

²⁶ Srov. op.cit. 1, s. 39

teroristické účely, stejně jako účast na těchto činnostech, jejich napomáhání nebo financování (odst.2). Rovněž je státům ukládáno, aby přijaly a vymáhaly účinná opatření pro domácí kontroly při zabránění šíření (to prevent the proliferation) jaderných, chemických nebo biologických zbraní, včetně příslušných kontrol nad nimi (odst.3).

Závazky obsažené v rezoluci se však nedotýkají práv a závazků smluvních stran podle Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968, Úmluvy o úplném zákazu chemických zbraní z roku 1993 a Úmluvy o zákazu biologických zbraní z roku 1972 nebo jejich odpovědnosti k MAAE či Organizaci pro zákaz chemických zbraní.

Mezi nejzávažnější *hrozby* pro mezinárodní bezpečnost patří v současnosti *mezinárodní terorismus*. Zvláště nebezpečný může být jaderný terorismus. Z toho důvodu byla v dubnu 2005 přijata Valným shromážděním OSN *Mezinárodní úmluva pro potlačování činů jaderného terorismu*²⁷. Úmluva bude otevřena k podpisu v sídle OSN dne 14. září 2005.

Podle čl. 2 Úmluvy, *jakákoli osoba* spáchá trestný čin ve smyslu Úmluvy, jestliže *protiprávně a úmyslně* : a) drží radioaktivní materiály, vyrábí nebo drží zařízení, a to v úmyslu způsobit smrt nebo vážnou tělesnou újmu nebo v úmyslu způsobit závažné škody na majetku nebo na životním prostředí, b) používá jakýmkoli způsobem radioaktivní materiály nebo zařízení, nebo používá či poškozují jaderné zařízení způsobem, který vede nebo hrozí vést k uvolnění radioaktivního materiálu a to v úmyslu způsobit smrt nebo vážnou tělesnou újmu, nebo v úmyslu způsobit závažné škody na majetku nebo životním prostředí nebo v úmyslu přinutit fyzickou či právnickou osobu, mezinárodní organizaci nebo stát k určitému jednání nebo zdržení se určitého jednání. Za jaderný terorismus se považuje také *hrozba* některým z těchto činů.

Úmluva se *vztahuje* na činy *mezinárodního terorismu*, což je vymezeno v čl. 3 podle kterého se nebude aplikovat na činy, kde *pachatel a oběť* jsou *příslušníky téhož státu*, podezřelý pachatel je nalezen na území tohoto státu a není dán základ pro *výkon jurisdikce jiného státu*.

Úmluva se ve smyslu čl. 4 odst.2 rovněž nevztahuje na *činnosti ozbrojených sil* během *ozbrojeného konfliktu*, jak je chápán podle *mezinárodního humanitárního práva*. Nevztahuje se rovněž na činnost *vojenských sil* při *výkonu jejich oficiálních povinností*, pokud se na ně vztahují *jiná pravidla mezinárodního práva*. Dané ustanovení patří k *nejspornějším a nejkritizovanějším*, protože státy nedospěly²⁸ ke shodě v otázkách, do jaké míry se má Úmluva vztahovat na akty státní moci, zda by bylo vhodné vyjádřit se k legálnosti použití jaderných zbraní apod.

Článek 5 Úmluvy ukládá každé smluvní straně Úmluvy přijmout taková opatření, jež jsou nezbytná k tomu, aby *trestné činy* obsažené v čl. 2 Úmluvy byly *trestné* podle *národního práva* daného státu. Smluvní státy mají rovněž závazek stanovit za tyto činy odpovídající tresty, které *vezmou v úvahu* jejich *závažnou povahu*.

K ochraně před hrozbou zneužití jaderných materiálů nestátními aktéry je aplikovatelná rovněž *Úmluva o fyzické ochraně jaderných materiálů*²⁹ z roku 1980. Úmluva má svůj význam v oblasti mezinárodněprávní úpravy mírového využívání jaderné energie. Dodržování státy povinností založených touto Úmluvou je zdůrazněno i v rezoluci Rady bezpečnosti č. 1540/2004 (viz výše). Úmluva se podle čl. 1 vztahuje pouze na jaderný materiál učený k mírovým účelům, a to zejména při jeho mezinárodní přepravě, ale také při jeho vnitrostátním používání, skladování a přepravě. Skutečnost, že se Úmluva nevztahuje na

²⁷ Srov. text Úmluvy in : A/RES/59/290, annex International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism z 15. dubna 2005

²⁸ Srov. Tůma, M. a kol. op.cit. 25, s.86

²⁹ Srov. text Úmluvy in : Šturma, P. a kol.: Mezinárodní a evropské instrumenty proti terorismu a organizovanému zločinu, Praha : C.H.Beck, 2003, s. 173 a násl.

materiál určený k jiným než mírovým účelům, tj. nevztahuje se na veškerý materiál využívaný ve vojenské sféře je považováno³⁰ za *podstatný nedostatek*. Za nedostatek je rovněž považována skutečnost, že Úmluva nedostatečně upravuje nakládání s jaderným materiálem na území jednotlivých států, protože se soustřeďuje hlavně na jejich mezinárodní přepravu.

Klíčový³¹ závazek je obsažen v čl. 3 podle kterého každá smluvní strana přijme *preventivní opatření*, aby *jaderný materiál* na jejím území byl *chráněn* na úrovni popsané v Příloze 1.

Úmluva obsahuje rovněž *trestněprávní ustanovení* na základě kterých se smluvní státy zavazují stíhat činy uvedené v čl. 7 jako *trestné* a *stanovit odpovídající tresty s ohledem na závažnost jejich povahy*. Tím se Úmluva blíží ke klasickým *protiteroristickým smlouvám*³². Jedná se o *úmyslné trestné činy*, které spočívají v protiprávním přijetí, držbě, užívání, předání, změně, ukládání či rozptylování jaderných materiálů, které jsou nebo mohou být *příčinou smrti* nebo *těžké újmy na zdraví* jakékoli osoby nebo značné škody na majetku. Dále se jedná o případy krádeže nebo loupeže jaderných materiálů, jejich zpronevěry nebo získání jaderných materiálů podvodem. Jde rovněž o činy při kterých by žádost o jaderný materiál byla provázena pohrůzkou nebo použitím sály nebo jakoukoli jinou formou zastrašování.

V českém právu je trestněprávní postih za výše zmíněnou činnost obsažen v § 186 trestního zákona č. 140/1961 Sb., který obsahuje skutkovou podstatu *nedovolené výroby a držení radioaktivního materiálu a vysoce nebezpečné látky*. Za uvedený trestný čin může být uložen trest odnětí svobody až na 15 let.

Závěrem lze konstatovat, že pro zabránění hrozby šíření jaderných zbraní je hlavním problémem aplikace příslušných norem. Určitou hrozbu představují státy, které stojí mimo Smlouvu o nešíření jaderných zbraní z roku 1968. Větším rizikem může být snaha některých států odstoupit od této Smlouvy a začít vyvíjet jaderné zbraně.

Na druhé straně samotné jaderné státy nepřispívají vždy k tomu, aby systém Smlouvy o nešíření jaderných zbraní byl náležitě dodržován a případně posílen. Bývalý americký prezident Jimmy Carter³³ ve svém článku z 2. května 2005 prohlásil, že USA jsou hlavními viníky (major culprit) pokud jde o erozi Smlouvy o nešíření. Spojené státy plánují testovat a vyvíjet nové zbraně včetně antibalistických střel, zbraně proti bunkrům, a nové malé bomby. Rovněž opustily své minulé závazky a hrozí prvním použitím jaderných zbraní proti nejaderným státům.

Stanovisko USA neratifikovat Smlouvu o úplném zákazu jaderných pokusů z roku 1996 má negativní vliv na státy vlastníci jaderné zbraně, které stojí mimo Smlouvu o nešíření, ale i na další státy jež mají tendence opatřovat si jaderné zbraně. Vystává zde tak potenciální možnost obnovení jaderných zkoušek a s tím spjatý vývoj nových zbraní.

Hrozbu představují i snahy nestátních aktérů získávat jaderné materiály. V této souvislosti je nezbytné důsledné dodržování závazků států. Mezinárodní úmluva pro potlačování jaderného terorismu by mohla přispět ke snížení této hrozby za předpokladu, že bude striktně dodržována. Nezbytná je rovněž revize Úmluvy o fyzické ochraně jaderných materiálů, která by měla vést k odstranění některých nedostatků tohoto dokumentu. Pro snížení hrozby šíření jaderných zbraní nestátními aktéry, zvláště pokud jde o úspěch při boji s jaderným terorismem, je nezbytné *prohloubení spolupráce* mezi státy vyspělými i méně vyspělými při manipulaci s vysoce obohaceným uranem, lepší ochraně při jejich přepravě při

---

³⁰ Srov. Tůma, M. a kol. op.cit. 25, s. 82

³¹ Srov. Šturma, P. a kol. op.cit. 29, s. 22

³² Srov. Tůma, M. a kol. op.cit. 25, s.82

³³ Srov. Carter, J.: Erosion of the Nonproliferation Treaty, New York Times z 2. května 2005

kontrolách podezřelé činnosti zvláště na hranicích, ale i při stíhání pachatelů. Nezbytná je rovněž dohoda³⁴ o nových pravidlech upravujících obohacování uranu.

Literatura

- [1] Carter, J.: Erosion of the Nonproliferation Treaty, New York Times, 2. května 2005
- [2] Chmelík, J., Hájek, P., Nečas, S. : Úvod do hospodářské kriminality , Praha : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005
- [3] Ondřej, J. : Mezinárodněprávní úprava kontroly odzbrojení, Praha : Karolinum, 1999
- [4] Ondřej, J., Potočný, M.: Obecné mezinárodní právo v dokumentech, 2. vydání, Praha : C.H.Beck, 2004
- [5] Potočný, M., Ondřej, J.: Mezinárodní právo veřejné, zvláštní část, 4. vydání, Praha : C.H.Beck, 2003
- [7] Středa, L.: Šíření zbraní hromadného ničení – vážná hrozba 21. století, Praha : Ministerstvo vnitra, 2003
- [8] Šturma, P. a kol. : Mezinárodní a evropské instrumenty proti terorismu a organizovanému zločinu, Praha : C.H. Beck, 2003
- [9] Tůma, M. a kol.: Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu, Brno : Ústav strategických studií, Univerzita obrany, 2004

---

doc. JUDr. Jan Ondřej, CSc., SVŠES, s . r. o., Lindnerova 575/1, Praha 8
E-mail: jan.ondrej@svses.cz

---

³⁴ Srov. op.cit. 1, s.21